

Bazı Olumsuz Karakterlerin Yahudi ve Hıristiyanların Çoğuna Nispet Edildiği Ayetler

 BURHAN ÇONKOR^a

Geliş Tarihi: 27.02.2019 | Kabul Tarihi: 28.10.2019

Öz: Yahudi ve Hıristiyanların vahiy karşısında ortaya koydukları tavırlar ve Kur'an'ın bu toplumlara nasıl baktığına dair farklı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada ise Yahudi ve Hıristiyanların sergiledikleri olumsuz davranışlardan ziyade Kur'an'ın, bazı menfi karakterleri Yahudilik ve Hıristiyanlık mensuplarının çoğunluğuna nispet etmesi ve bu çoğunluk ifadesinin nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Kur'an'da zaman zaman belli grupların çoğunluğuna vurgu yapılmaktadır. İlgili ifadelerde zikredilen çoğunluğun mahiyeti ve dönemin zihin dünyasında neye karşılık geldiğinin yanında özellikle ifadenin Türkçe'ye aktarımın nasıl olması gerektiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Konuyu ortaya koymak için ayetlerle ilgili nakledilen rivayetler gözden geçirilmiş ve ayetlerin indiği nüzül dönemi de dikkate alınarak yorumlar geliştirilmiştir. Daha önceden yapılan çalışmalar da dikkate alınarak, konumuz dışında kalan kısımlara çok fazla yer verilmemiş ve gerekli gördüğümüz yerlerde ilgili çalışmalara atıfta bulunulmuştur. Konuya bu açıdan yaklaşan geçmiş dönem müfessirlerinin görüşlerine de yeri geldikçe müracaat edilmiş ve araştırmanın sonunda genel bir kanaat ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Ehl-i Kitap, Yahudi, Hıristiyan, çoğunluk.

^a Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bil. Böl.
bconkor@hotmail.com

The Verses Relating Some Negative Characters to Most Jews and Christians

Abstract: There have been many studies on the attitudes of the Jews and Christians to God's commandments, and how the Qur'an looks at these societies. In this study, rather than the negative behaviors of Jews and Christians, the Qur'an is about the characterization of the majority of the members of Judaism and Christianity with some negative characters and how it should be understood. The Qur'an emphasizes the majority of certain groups from time to time. In addition to the nature of the majority mentioned in the related expressions and what the period corresponds to in the world of mind, it has been tried to determine how the transfer of expression to Turkish should be. To put forward the subject, the narrations about the verses were revised and comments were developed by taking into consideration the period of the verses. Considering the previous studies, we did not give too much space to the rest of our subjects and we referred to the relevant studies where we deemed necessary. The opinions of the examiners who approached the subject from this point of view were also applied as they arrived and the general opinion was expressed at the end of the study.

Keywords: Qur'an, Ahl al-Kitab, Jews, Christians, majority.

© Çonkor, Burhan. "Bazı Olumsuz Karakterlerin Yahudi ve Hıristiyanların Çoğuna Nispet Edildiği Ayetler." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20 (2019), 305-333.

Giriş

İndirildiği dönemden bu yana anlaşılması yönündeki çabaların hız kesmeden devam ettiği ilâhi kelâm Kur'an-ı Kerîm, yirmi üç yıllık süre zarfında Hz. Peygamber'in bizzat karşılaştığı ya da bildiği muhataplara seslenmiştir. Vahye muhatap olan önceki toplumlar da ibret ya da öğüt maksatlı Kur'an'da zikredilmiştir. Bu kullanımlarda dikkat çeken bir ayrıntı söz konusudur ki o da Kur'an'ın zaman zaman ve daha çok eleştirel tarzda bazı kesimlerin çoğunluğuna vurgu yapmasıdır. *أكثر/ekser* ve *كثير/kesîr* lafızlarıyla yapılan bu türden nitelermeler hatırı sayılır derecede yer almaktadır.¹ Her iki kelime de niteliksel üstünlük manasında da kullanılabilir olmakla beraber genellikle sayısal çoğunluğu ifade etmektedir. Sayı itibariyle net olarak ifade edilemeyen ancak kapsadığı fertler itibariyle çoğunluğa tekabül eden durumlar ile konuyla ilgili fazlalık ya da çokluğu tekid etme durumlarında kullanıldığı anlaşılmaktadır.²

Kur'an'da bu lafızlarla yapılan ve genel olarak izâfet/ tamlama şeklindeki kullanımlarda; insanların çoğu, inkârcıların çoğu, müşriklerin çoğu, önceki kavimlerin çoğu ve ehl-i kitabın (Yahudi ve Hıristiyanların) çoğunun bazı olumsuz davranış ve karakterlerle nitelendiği görülmektedir.³ İlgili lafızların Türkçeye metin olarak aktarılması ve anlaşılması konusunda meal ve tefsirlerde önemli farklar göze çarpmaktadır. Örneğin "insanların çoğu" ifadesiyle belli bir dönemin mi yoksa bütün insanların mı kastedildiği ilk bakışta net değildir. Dolayısıyla ilgili

¹ *أكثر/ekser* lafzı Kur'an'da 81, *كثير/kesîr* lafzı ise 71 defa zikredilmiştir. Bkz. Abdulkaki, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Dâru'l-fikr, Beyrut 1420/2000, s. 757-759.*

² *Taberî, Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-risâle, y.y, 1420, II, 500; Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, es-Sihâh, Dâru'l-ilmî li'l-melâyin, Beyrût 1990, III, 366-367; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, Lisânü'l-Arab, Dâru Sâdir, Beyrut 1414, V, 131-133.*

³ İlgili kullanımların tespitlerine dair bilgi için bkz. Çoruh, Hakan, *Kur'an'da Çoğunluğun Özellikleri*, (Yüksek Lisans), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007. İnsanların çoğunluğunun nitelendirildiği vasıflar hakkında bkz. Kılınçlı, Sami, "Kur'an-ı Kerim'deki "Ekserü'n-Nâs" Lafzının Bağlıları ve Muhatapları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, sayı: 37, ss. 165-201.

ifadelerden kastedilenin net olarak anlaşılması, lafzın bulunduğu ayetin siyak ve sibakına, bazen bağlamına bazen de ilgili rivayetlere bakarak anlaşılabilir. Zira değişkenlerin dik-kate alınmaması ve metnin sadece Arap dil kuralları çerçevesinde anlaşılmaya çalışılması farklı muhataplar için kullanılan bu ifadelerin yanlış anlaşılmasını da beraberinde getirecektir. Nitekim geçmiş dönemde yapılan bazı tefsir çalışmalarına bakıldığında bu genel bakış açısıyla ortaya konulmuş sonuçları görmek mümkündür. Kur'an, ehl-i kitap olarak ifade edilen Yahudi ve Hıristiyanları muhatap almış ve çeşitli yönleriyle zikretmiştir. Özellikle Medine döneminde, Müslümanların en çok muhatap olduğu ve tanıdığı kimseler olmaları, vahyin onları muhatap almasında önemli bir etken olarak görülebilir. Ehl-i kitap olmaları sebebiyle Hak dini kabul edip, İslam'a ve Hz. Peygamber'e en çok destek olacağı düşünülen grupların başında gelen Yahudiler,⁴ sanılanın aksine özellikle Medine döneminin başından itibaren İslam'ı kabul etmek yerine karşı çıkmaya başlamışlardır. Hatta müşriklerle işbirliği yaparak ve Müslümanları dinlerinden döndürmek için çeşitli yöntemlere başvurmuş, İslam davetinin karşısında yer almışlardır. Bu nedenle Yahudi ve Hıristiyanların gerek Hz. Peygamber döneminde gerekse önceki dönemlerde yaşamış müntesiplerine yönelik eleştiri içeren Kur'anî ifadelerin sayısı oldukça fazladır.

Yahudi ve Hıristiyanların konu edildiği ayetler incelendiğinde zaman zaman onlara verilen nimetlere ve olumlu yönlerine işaret edilmekle beraber,⁵ genellikle olumsuz bir bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Onların Kur'an'da eleştirilen yönleri arasında; inkârcılıkları,⁶ gerçeği gizleyerek hakkı batıla karıştırmaları,⁷ güvenilir olmamaları,⁸ kitaplarını tahrif etmeleri,⁹ peygamberlerini öldürmeleri,¹⁰ inananları dinden döndürmeye

⁴ Bkz. Bakara, 2/40 vd.

⁵ Bakara, 2/47; Âl-i İmrân, 3/75, 113, 115, 119; Mâide, 5/20.

⁶ Bakara, 2/105; Âl-i İmrân, 3/70, 98; Beyyine, 98/6.

⁷ Âl-i İmrân, 3/71.

⁸ Âl-i İmrân, 3/75.

⁹ Âl-i İmrân, 3/78.

¹⁰ Âl-i İmrân, 3/112; Nisâ, 4/155.

çalışmaları,¹¹ ilahi hükümleri dikkate almamaları¹² gibi sebepler zikredilebilir. Yine bazı ayetlerde onlar, inanmayan diğer muhataplardan ayrı görülmüş ve sadece Allah'a kulluk etmeye davet edilmiştir.¹³ Bunların yanında, Yahudi ve Hıristiyanların eleştirildiği bazı Medenî ayetlerde “onların çoğu” ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifadelerle, Hz. Peygamber döneminde yaşayan Yahudi ve Hıristiyanların mı yoksa önceki dönemlerde yaşamış müntesiplerinin mi kastedildiği çok net değildir. İlgili ayetler açısından net olmayan diğer bir konu da bahsi geçen toplum fertlerinin çoğunluğunda görülen bu tavırların nasıl anlaşılması gerektiğidir.

Bu çalışmada, ehl-i kitaba (Yahudi ve Hıristiyanlara) hitaben söylenen “ekser/kesir/çoğu” tabirinin anlam içeriği analiz edilmiştir. Öncelikle ifadelerin geçtiği ayetler tespit edilmiş, ardından ilgili ayetler hakkında nakledilen görüşler incelenmiş, ayette bahsi geçen ifadeden Yahudi ve Hıristiyan toplumunun belli bir dönemdeki müntesipleri mi yoksa tamamı mı kastediliyor bunun tespit edilmesine çalışılmıştır. Özellikle indiği dönemde Kur'an'ın işaret ettiği kesimlerin ayetteki nitelermeye muhatap olup olmadıkları üzerinde durulmuştur. Konuyla ilgili nakillerde ifade edilen görüşler üzerinde yaptığımız değerlendirmelerin ardından kendi tercihimiz ve görüşümüz ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonunda ise ulaştığımız sonuçlara ve değerlendirmelere yer verilerek çalışma tamamlanmıştır. Bu çalışmanın, ilgili ayetlerin ve benzer ifadelerin Türkçeye lafız ve mana olarak aktarımı ile daha iyi anlaşılmasına katkı sunmasını umuyoruz.

1. Kur'an'da Yahudi ve Hıristiyanların Çoğuna Nispet Edilen Karakterler

1.1. İman Etmeme

Bakara suresinde Yahudiler hakkında “Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa içlerinden bir takımı o antlaşmayı bozmadı

¹¹ Âl-i İmrân, 3/67, 72, 99.

¹² Mâide, 5/68.

¹³ Âl-i İmrân, 3/64; Mâide, 5/15; Ankebût, 29/46.

mı? Zaten onların çoğu iman etmez.”¹⁴ ifadesi yer almaktadır. Buna göre ayette, öncelikle Hz. Musa zamanındaki Yahudilerin, Tevrat’ın hükümlerine uyacaklarına dair verdikleri söze sadık kalmamalarına vurgu yapılmaktadır. Ayetin sonunda “onların çoğu iman etmez” denilmesiyle bağlantılı olarak, Hz. Muhammed (s.a.s) zamanındaki Yahudilerin de benzer tavırlar sergilediğine dair rivayetler nakledilmiştir.¹⁵ Onlar da atalarından, ahitlerini bozanların durumuna düşüyorlardı. Atalarının geçmişte sergiledikleri benzer tavırlar içerisinde en bariz olanı, Tevrat’ta da belirtildiği şekliyle Hz. Musa tarafından Mısır’dan çıkartıldıktan sonra ona inandıkları ve peşine takıldıkları için pişman olup isyan etmeleri ve Allahü Teâlâ tarafından cezalandırılmalarıdır.¹⁶ Medine’de bulunan Yahudiler de ataları gibi aynı tavrı sergilemiş ve bu durum elbette Hz. Peygamber’i üz müştür. Dolayısıyla ayet, Yahudilerin sergilediği tavrın olağan olduğuna ve onları çoğunun ilahi hitap karşısında aynı tavrı takındıklarına vurgu yaparken aynı zamanda peygamberi de teselli etmektedir.

Ayetteki, çoğunun iman etmeyeceğine dair vurgu, Hz. Muhammed’e iman etmeyecekleri veya kendi peygamberlerine ve kitaplarına da inanmadıkları ve tasdik etmedikleri şeklinde de anlaşılmıştır. Onlar peygamber zamanındaki münafıklar gibi kitaba ve peygambere iman ettiklerini söylemelerine rağmen, imanlarının gereğini yerine getirmezler.¹⁷ Yine ayette önce bir grup ifadesi yer alırken bu grubun İsrâilîoğullarından sayıca az ve önemsiz bir topluluk şeklinde anlaşılabilmesi için “onların çoğu” şeklinde açıklama yapılmıştır.¹⁸ Taberî’ye göre ise bu

¹⁴ Bakara, 2/100.

¹⁵ Rivayetler için bkz. Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü’r-risâle, y.y, 1420, II, 400-401.

¹⁶ Tevrat, Çıkış, 33/3, 5; Sayılar, 16/12-14. Yine Tevrat’ta, Allah’ın, kendisine itaat eden Yahudileri bütün milletlere üstün ve pek çok nimete mazhar kılacağı vaad edilmiştir. Bkz. Levililer, 26/3-12; Tesniye, 28/1-14.

¹⁷ Nüzûl döneminde Yahudilerin dini yaşantıları ve Hz. Peygamber’in onlarla ilgili uygulamaları hakkında bkz. Arslantaş, Nuh, “Hz. Peygamber’in Çağdaş Yahudilerin İnanç-ibadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34 (2008/1), 55-92.

¹⁸ Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Mefâtilu’l-ğayb- et-*

ifade iki şekilde anlaşılabilir: Birincisi yalanlayanların ve Allah'a verdikleri sözü bozanların sayısının fazla olduğuna işarettir. Bu yoruma göre inanmayanlar, onlardan sadece bir grup değil çoğunluğudur. İkincisi ise (هم zamirinin فَرِيقًا lafzına döndürülmesiyle) iman etmeyenlerin, onlardan bir grup olduğu şeklinde anlaşılmasıdır. Ancak bu şekilde anlaşılmasının caiz olmadığını ifade eden Taberî, Yahudilerin gerçek anlamda iman etmiş olmadığını, çünkü onların imanın gereği olarak Allah'ı, rasûlünü vaad ve vâdi tasdik etmediklerini söylemektedir. Bu nedenle onların tam olarak iman etmelerinden bahsetmek mümkün değildir.¹⁹ Dolayısıyla ayette ifade edilen grup, sayısal çoğunluk manasına gelmektedir. Bu görüşü destekleyen diğer bir ayette de şu ifadeler yer almaktadır: "İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun..."²⁰

Dolayısıyla burada geçen ekser lafzının, onların çoğunluğunu ifade ettiği ve bahsedilen bu çoğunluğun hem önceki dönemler hem de Hz. Peygamber dönemindeki Yahudiler için geçerli olduğunun anlaşılması doğru görünmektedir. İman etmediklerini ya da imanlarının gereğini layıkıyla yerine getirmediklerini gösteren başka ayetler de vardır. Örneğin:

Bir de; "Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası Cennet'e girmeyecek" dediler.²¹

Sen dinlerine uymadıkça, ne Yahudiler ve ne de Hıristiyanlar asla senden razı olmazlar. De ki: "Allah'ın yolu asıl doğru yoldur." Sana gelen ilimden sonra, eğer onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, bilmiş ol ki, Allah'tan sana ne bir dost, ne bir yardımcı vardır.²²

(Yahudiler) "Yahudi olun" ve (Hıristiyanlar da) "Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız" dediler. De ki: "Hayır, hakka yönelen İbrahim'in dinine uyarız. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi."²³

Tefsîru'l-kebîr, Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî, Beyrut 1420, III, 616.

¹⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, II, 403.

²⁰ Mâide, 5/13.

²¹ Bakara, 2/111.

²² Bakara, 2/120.

²³ Bakara, 2/135.

Zikredilen ayetlerin dışında Yahudilerden hakiki manada iman edenlerin az olduğu da Kur'an'da açıkça ifade edilmektedir: "Yahudilerden öyleleri var ki, (kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak "İşittik, karşı geldik", "İşit, işitmez olası!" "Râ'inâ" derler. Halbuki onlar, "İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak" deselerdi bu kendileri için daha hayırlı olurdu. Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lânetlemiştir. Bu yüzden çok azı iman eder."²⁴

Ayetin sonundaki *فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا* / Çok azı iman eder ifadesindeki "kalîl", imanın sıfatı olarak düşünüldüğünde "az iman ederler" yani tam manasıyla inanmazlar anlamına da gelebilir.²⁵ Hatta "kalîl" lafzının Araplarda adem/yokluk manasındaki kullanımından hareketle "hiç inanmadıkları veya inanmayacakları" şeklinde de yorumlayanlar olmuştur.²⁶ Buna göre vahyin karşısında müspet duruş sergileyen ve Allah'ın hükümlerine boyun eğen Yahudilerin sayı itibarıyla her dönemde azınlıkta kaldığının anlaşılması mümkün görünmektedir.

Netice itibarıyla dönemin Yahudilerinin çoğu ilâhî mesaja, Taberî'nin ifadesiyle tasdik anlamında, kulak vermemiş olsa da içlerinden iman edenlerin de olduğu yine ayetteki "ekser/çoğu" ifadesinden anlaşıldığı gibi,²⁷ bunu destekleyen başka ayetler de söz konusudur.²⁸ Onların çoğunluğunun iman etmemesi öncelikle Hz. Musa ve Tevrat ile ilgilidir. Zira eğer Hz. Musa'ya ve Tevrat'a hakiki manada inanmış olsalardı, Tevrat'ta haber verilen Hz. Muhammed'e de inanmaları gerekirdi.²⁹ Ancak kendi isteklerine uymaması sebebiyle Tevrat'a

²⁴ Nisâ, 4/46. İman eden Yahudilerin azlığına dair diğer bir ayet için bkz. Nisâ, 4/155.

²⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VIII, 439.

²⁶ İbn Âşur, Muhammed et-Tahir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, ed-Dârü't-Tûnusiyye li'neşr, Tunus 1984, V, 77.

²⁷ Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-hadîs*, Dârü ihyâi'l-kütübî'l-Arabiyye, Kâhire 1383, VI, 206.

²⁸ Ehl-i kitap içinde inananların da olduğuna vurgu yapan ayetler için bkz. Âl-i İmrân, 3/112-115; Nisâ, 4/162.

²⁹ Kasas, 28/52-53.

inanmaya yaklaşmadıkları gibi, bir sonraki ayete göre, içlerinde Müslümanlara karşı besledikleri hased ve kıskançlık duygusu nedeniyle Kur'an'a inanmaya da yanaşmamışlardır. Benzer bir çoğunluk nitelemesinin yapıldığı başka bir ayetin de Yahudilerle ilgili olduğu söylenmiştir. Ayette şöyle buyrulmaktadır:

Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onu vaktinde ancak O (Allah) ortaya çıkaracaktır. O göklere de, yere de ağır basmıştır. O size ancak ansızın gelecektir." Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi sadece Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmiyorlar."³⁰

Ayetin sebep-i nüzûlüne dair rivayetlerde, müşrikler veya Yahudiler tarafından Hz. Peygamber'e kıyametin ne zaman kopacağına dair soru sorulduğu haber verilmektedir.³¹ Taberî, her ne kadar soruyu soranların bu iki gruptan hangisi olduğunu tercih edecek bilgiye sahip olmadığımızı söylemiş olsa da, ayetin yer aldığı A'raf suresinin Mekkî oluşu soruyu soranların Mekkeli müşrikler olabileceğini akla getirmektedir. Ancak müşriklerin Hz. Peygamber'i zor durumda bırakmak için kendisine pek çok defa soru sordukları ve bu soruları da Yahudilerden öğrendikleri³² bilgisinden hareketle, her iki rivayeti birleştirmek de mümkün olabilir. Bu durumda ayetin sonunda yer alan "Fakat insanların çoğu bilmiyorlar." ifadesine, yine Yahudi toplumunun da dâhil edilmesinde sakınca görünmemektedir.

1.2. İnananları Dinlerinden Döndürmek İçin Çabalama

Bakara suresinde kitap ehli ile ilgili olarak: "Ehl-i kitabın çoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahi, içlerindeki kıs-

³⁰ A'raf, 7/187.

³¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIII, 292-29; İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1422, II, 174-175.

³² İlgili rivayetler için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 255; Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'an*, 17, 18; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 541 vd, 580; Vâhidi, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed, *Esbâbü'n-nüzûl*, thk, Kemal Besyûnî Zağlul, Beyrut 1411, s. 299-300; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, II, 476; Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman, *Lübâbü'n-nukûl fi esbâbi'n-nüzûl*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut ths. s. 126-127.

kançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz şimdilik, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün. Şüphesiz Allah, gücü her şeye hakkıyla yetendir.”³³ Ayette ehl-i kitap olarak zikredilen kimseler Yahudilerdir. Rivayetlere göre ise müminlerin inkâra düşmesi için çaba sarfeden “ehl-i kitabın çoğu” ifadesinden maksat, Zührî ve Katâde’ye göre, Kâ’b b. Eşref; Said b. Cübeyr veya İkrime’nin Abdullah b. Abbas’tan naklettiğine göre ise Huyey b. Ahtab ve Ebû Yasir b. Ahtab’dır. Bu kişiler Araplara karşı şiddetli hased besleyen Yahudilerin önde gelenleridir. Ancak ayetteki “ehl-i kitabın çoğu” şeklindeki ifadeyi bu rivayetlerin açıklamadığı ve sadece Kâ’b b. Eşref veya bahsi geçen diğer iki kişinin çoğunluğu kapsamadığı açıktır. Eğer buradaki kesir/çoğu ifadesinden toplum içerisinde ön plana çıkmış olması hasebiyle Kâ’b b. Eşref’in kastedildiği söylenirse bu yaklaşım da doğru görünmektedir. Zira ayetin devamında “küfre döndürmek isterler” şeklinde çoğul kullanım söz konusudur ve belli bir çoğunluktan bahsedildiği anlaşılmaktadır.³⁴ Her ne kadar ayetteki kesir/çoğu lafzından vâhid/biri kastedildiği söylene de³⁵ kastedilenin tek kişi olmadığını gösteren başka emareler de söz konusudur. Örneğin Mekke döneminde yaşadıkları sıkıntının ardından Medine döneminde rahatlayan ve belli bir güce ulaşan Müslümanları, Yahudiler kıskanıyorlar ve karşılarındaki bu gücü zayıflatmak amacıyla Müslümanları dinlerinden döndürmek için çaba sarf ediyorlardı. Ayette de bu durum karşısında sabırlı olmaları, Allah’ın emri gelinceye kadar kendilerine yapılanları görmezden gelmeleri istenmektedir.

1.3. Kötülük ve Haramları Yapmada Israr

Ehl-i kitap olarak adlandırılan Yahudi ve Hıristiyanların, İslam’a karşı oluşları ve aykırı bazı yanlış davranışlarını ısrarla

³³ Bakara, 2/109.

³⁴ Rivayetler ve benzer değerlendirmeler için bkz. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, II, 499-500; Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis*, VI, 219.

³⁵ İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak, *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1422, I, 196.

sürdüremeleri de ayetlerde konu edilmiş, çoğunun bu kötü vasıfları haiz oldukları ifade edilmiştir:

Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rableri tarafından kendilerine indirileni (Kur'an'ı) gereğince uygulasalardı elbette üstlerinden ve ayaklarının altından (rızk) yiyeceklerdi. Onlardan orta yolu tutan bir zümre vardır. Ama onların çoğunun yaptığı ne kötüdür!³⁶

Ayette "Rableri tarafından kendilerine indirileni" ifadesinden Tevrat ve İncil dışındaki ilâhî kitaplar ile sahîfeler ya da sadece Kur'an'ın kastedildiği söylenmiştir.³⁷ Ayetteki sıralama ve sahîfelerin elde bulunmadığı dikkate alındığında bu son görüşün daha isabetli olduğu düşünülebilir. Ancak burada Yahudi ve Hıristiyanların tarih boyunca sergiledikleri genel tutumlarına vurgu yapılması sebebiyle her iki görüşün birlikte düşünülmesi de mümkündür. Nitekim ehl-i kitabın önceki mümessilleri nasıl kendilerine inen vahye gereğince sarılmadılarsa, Hz. Peygamber dönemindeki mümessilleri de İslam'a karşı aynı tavrı sergilemişlerdir.

Yukarıdaki ifadeden Tevrat, İncil ve Kur'an kastedildiği düşünüldüğünde, bu üç kutsal kitaptaki hükümlere aynı anda uymaları ve bunları uygulamaları gerekeceğine dair bir tereddüt söz konusudur. Taberî buna şu şekilde cevap vermektedir: Bu kitaplar her ne kadar farklı hükümler ihtiva ediyor olsalar da hepsi Allah'ın peygamberlerine imanı ve Allah katından gelenleri tasdiki emretme konusunda müttefiktir. Tevrat, İncil ve Kur'an'ı ikame etmek bu kitaplarda olanları tasdik etmek anlamına gelir. Bu kitaplardaki hükümlerle amel etmek ise hepsinin ortak hükümlerini uygulamak demektir.³⁸ Yahudilerin, Allah'ın yasakladığı fiilleri ısrarla yapmalarının eleştirildiği ve çoğunluğunun bu özelliklere sahip olduğunun vurgulandığı diğer bir ayet-i kerime ise şöyledir: "Onlardan çoğunun günah-

³⁶ Mâide, 5/66.

³⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, X, 462-463; İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman bin Muhammed bin İdris, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Esad Muhammed Tayyib, Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, Suûd 1419, IV, 1170-1171; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, I, 567.

³⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, X, 462-463.

ta, düşmanlıkta, haram yemede birbirleriyle yarıştıklarını görürsün. Yapmakta oldukları şey ne kötüdür!"³⁹

Ayette günah olarak tercüme edilen "ism" kelimesi tefsirlerde "küfür" olarak da açıklanmaktadır.⁴⁰ Bu yorum daha önce geçen ve Yahudilerin çoğunluğunun iman etmediğine işaret eden ayet-i kerimeye uygun düşse de burada küfür manasında değil günah manasında kullanıldığını söylememek daha isabetli görünmektedir. Zira ayetten anlaşılan onların çoğunluğunun Allah'ın yasakladığı günah fiillerini işleme, helal ve haram sınırlarına riayet etmeme konusunda cesaretli davrandıkları hatta birbirleri ile yarıştıklarıdır. Ayetteki çoğunluk vurgusu ise Mâtürîdî'ye göre Yahudilerin idareci ve avâm tabakasının çoğunluğudur.⁴¹ Buna rağmen ehl-i kitap içerisinde aşırıya kaçmayan ve dürüst kimselerin de olduğu ayetlerde zaman zaman vurgulanmaktadır.⁴²

1.4. Fâsıklık (Allah'ın Emrine Muhalefet ve İsyân)

1.4.1. Yahudiler

"Allah'ın çizdiği sınırları ihlal ve Allah'a itaatsizlik etme"⁴³ gibi manalara gelen *fisk* kelimesi de Yahudilerin çoğunluğu hakkında kullanılan tabirlerdendir. İlgili ayet-i kerimelerden birinde şu ifadeler yer almaktadır:

İman edenlerin Allah'ı zikretmekten ve inen haktan dolayı kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı gelmedi mi? Daha önce kendilerine kitap verilip de, üzerinden uzun zaman geçen, böylece kalpleri katılaştılar gibi olmasınlar. Onlardan çoğu fâsık kimselerdir.⁴⁴

Ayette "iman edenler" ifadesinden kastedilen kimselerin, Hz. Peygamber döneminde, Müslüman olduklarını söylemelerine rağmen inançlarının gereğini yerine getirmeyen Müslü-

³⁹ Mâide, 5/62.

⁴⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, X, 446.

⁴¹ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü Ehlî's-sünne*, thk. Mecdî Baslum, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1426, III, 550.

⁴² Âl-i İmrân, 3/75.

⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 308.

⁴⁴ Hadîd, 57/16.

manlar veya inandıklarını söyledikleri halde Müslümanların yanında yer almaktan kaçınan münafıklar olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵ Bu kimselere, benzer tavırlar içerisinde olmuş olan önceki ehl-i kitap toplumları örnek olarak gösterilmiş ve onların durumlarından ibret almaları tavsiye edilmiştir. Açıkça anlaşıldığı üzere bu ayette dikkat çekilen çoğunluk, kendilerine Tevrat ve İncil verilen önceki ehl-i kitap toplumlarıdır.⁴⁶ Kitap ehlinin çoğunun fâsık, yani Allah'ın emir ve yasaklarına itaat konusunda zaaf gösteren kimseler olduğu da ayette işaret edilen diğer bir husustur. Daha önce ifade edildiği üzere kendilerine kitap verilmiş olanların içine düştüğü bu zafiyet ve peygamberlerine karşı gösterdikleri olumsuz tavırlar pek çok ayette zikredilmektedir. Kitap ehlinin çoğunun fâsık kimseler oluşuna işaret eden diğer bir ayet-i kerime ise şöyledir: "Kitap ehli olanlar da inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler de vardır ancak çoğu fâsık kimselerdir."⁴⁷

Ayette Hz. Peygamber dönemindeki Yahudi ve Hıristiyanların (veya sadece Yahudilerin)⁴⁸ durumları konu edinilmektedir. Zira onlar kendi kitapları olan Tevrat ve İncil'e gerçekten iman etmiş olsalardı Hz. Peygambere de inanmaları gerekirdi. Çünkü her iki kitapta da peygamberin geleceği haber verilmiş hatta vasıfları dahi bildirilmiştir. Buna rağmen her ne kadar içlerinde iman edenler olsa da gerçekte çoğunluğu, inandıklarına dair sözlerinin gereğini yapmamaları sebebiyle (hakiki manada iman etmediklerinden dolayı) fâsıktırlar.⁴⁹ Sonraki ayetlerde yapılan açıklamalarla Hz. Peygamber ve dönemin Müslümanlarına, çoğunluğu fâsıklık içerisinde olan ehl-i kitap müntesiplerinin sergileyecekleri tavırlardan dolayı endişe etmemelerine dair bir teselli yapılmaktadır.⁵⁰

⁴⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, IV, 235.

⁴⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, 188-189.

⁴⁷ Âl-i İmrân, 3/110.

⁴⁸ Mukâtil, Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Ahmed Ferîd, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003, I, 186.

⁴⁹ Benzer değerlendirmeler için bkz. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VII, 107.

⁵⁰ Bkz. Âl-i İmrân, 3/111-112.

Onlardan çoğunun inkâr edenleri dost edindiklerini görürsün. Andolsun ki kendileri için önceden (ahirete) gönderdikleri şey; Allah'ın onlara gazap etmesi ne kötüdür! Onlar azap içinde ebedi kalıcıdır. Eğer Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene (Kur'an'a) inanıyor olsalardı onları (müşrikleri) dost edinmezlerdi. Fakat onların çoğu fâsık kimselerdir.⁵¹

Gerek ayetin sibak ve siyakı gerekse ilgili rivayetlerden, ayette geçen “onların çoğu” ifadesinin İsrailoğulları, dost edinilen kişilerin ise müşrikler ya da münafıklar olduğu açıktır. Hz. Peygamber dönemi Medine Yahudileri, hicretin hemen akabinde Müslümanlara karşı gerek müşriklerle gerekse de münafıklarla ittifak halinde olmuşlardır.

Hicretin yaşandığı dönemde Medine’de önemli bir çoğunluğu teşkil eden Yahudiler, ziraat, ticaret ve kültürel alanlarda aktif ve üstün bir durumdaydılar. Medine halkının problemlerinin çözümünde de ilk başvurulan kimseler arasında yer alıyorlardı. Müslümanların Medine’ye gelişi ve zamanla güçlenmesi nedeniyle Yahudilerin buradaki menfaatleri ve konumları zarar görmeye başlamış ve hicri ikinci yıldan itibaren İslam’a ve Müslümanlara karşı tavır almaya başlamışlardır. O dönemde nazil olan ayetlerde, onların inkârcı ve düşmanca tavırları ile peygamberi öldürme teşebbüsleri dâhil olmak üzere din karşı-sındaki olumsuz karakter yapıları yer almaya başlamıştır.

Dolayısıyla, bu iki ayet, Medine’li Yahudilere yönelik bir eleştiri niteliğindedir. Yahudiler; hem atalarının yanlışlarından, hem de kendi kötü ahlak ve davranışlarından vazgeçmemeleri ve başkalarının işlediği kötülöklere engel olmamaları yüzünden lanetlenmişlerdir. Çoğunun Allah’ı, kitabı ve peygamberi inkâr edenleri dost edinmesi, iman iddiası ile örtüşmemekte ve bu nedenle onların çoğu fâsık yani Allah’a karşı başkaldırmış olmaktadır.⁵²

---

⁵¹ Mâide, 5/80-81.

⁵² Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, IX, 199-200.

1.4.2. Hıristiyanlar

Kur'an'da Yahudiler gibi Hıristiyanlar için de fâsık nitelmesi yapılmakta ve aynı şekilde bu nitelirmede de “onların çoğu” ifadesi kullanılmaktadır:

Andolsun, biz Nûh'u ve İbrahim'i peygamber olarak gönderdik. Peygamberliği ve kitabı onların soylarına da verdik. Onlardan kimi doğru yola ermiştir, ama onların çoğu fâsık kimselerdir. Sonra bunların peşinden artarda peygamberlerimizi gönderdik. Onların arkasından da Meryem oğlu İsa'yı gönderdik, ona İncil'i verdik ve kendisine uyanların kalplerine şefkat ve merhamet duygusu koyduk. İcat ettikleri ruhbanlığa gelince; biz onu onlara farz kılmamıştık. Allah'ın rızasını kazanmak için onu kendileri icat etmişlerdi. Fakat ona da gereği gibi uymadılar. Biz de içlerinden iman edenlere mükâfatlarını verdik. Fakat onların çoğu fâsık kimselerdir.⁵³

Yukarıda Hadid suresi 26. ayette geçen “onların çoğu” ifadesi Hz. Nuh ve Hz. İbrahim'in (a.s) soyundan gelenlerin çoğunu ifade etmektedir. Buna göre bu iki peygamberin soyundan gelenlerin çoğunun fâsıklığa yani Allah'a itaatten çıkıp isyana düştükleri anlaşılmaktadır.⁵⁴

27. ayetteki “onların çoğu” ifadesi ise Meryem oğlu İsa'ya uyanlar yani Hıristiyanlar hakkındadır. Hz. İsa'ya gerektiği gibi uyan ve dinlerinde samimi olan önceki müntesiplerinin zorunlu olarak tercih ettikleri bir yaşam biçimi olan ruhbanlık, sonraki dönemlerde istismar edilmiştir. Zira onların uydurdukları ve görev olarak icat ettikleri bu uygulama, kendilerine yüklenen bir sorumluluk olmadığı gibi, dinin tahrif edilmesinin yolunu açan önemli bir girişim olmuştur. Hz. İsa ile Hz. Muhammed'in peygamberlikleri arasındaki fetret döneminde Hıristiyanlara zalim krallar hükmetmiş, bunlar Tevrat'ı ve İncil'i değiştirmiştir. Hz. İsa'ya inananlar maruz kaldıkları sosyal ve siyasi baskılardan kurtulmak ve dinlerini korumak maksadıyla mağara ve

⁵³ Hadid, 57/26-27.

⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, 202.

dağlara çekilip ibadetle meşgul olmuşlardı. Ancak ilerleyen süreçte amacından saptırılan bu uygulama, Hristiyan din adamları tarafından dini istismar eden bir örgütlenmeye dönüştürülmüştür.⁵⁵ Özetle Hristiyanlık'taki ruhbanlık müessesesiyle ilgili olarak Kur'an'daki ayetleri ve tefsirlerde yer alan değerlendirmeleri iki noktada toplamak mümkündür. Birincisi, Allah tarafından emredilmediği halde sırf Allah'ı hoşnut etmek amacıyla Hristiyanların uzlet hayatı uygulamasının onları dünya hürsından ve buna bağlı kötülüklerden alıkoyduğuna işaret edilmiştir. İkincisi ise Ruhbanlığın hakkıyla yerine getirilmemesi ve ruhban sınıfının dinî konularda mutlak otoriteye sahip kılınması ise kınanmıştır.⁵⁶

Kur'an'ın nazil olduğu dönemde ise ruhbanlık sayesinde manastır ve kiliseler ciddi derecede servet elde etmişlerdir. Bir kimse büyük günah bile işlemiş olsa azizlerin kabirlerinde, manastırlarda veya kiliselerde kurban adayıp günahının bağışlanacağına inanıyordu. Ruhbanlar dünya nimetlerinden uzaklaşmış gibi görünse de gerçekte nimetler kendi ayaklarına gelmiş oluyordu. Bunun farkında olan pek çok kişinin derviş kılığına girerek, rahipler sınıfına dâhil olduğu, dünyayı terk etmek bahanesiyle servet sahibi oldukları da ifade edilmektedir.⁵⁷ Neticede gerek ruhbanlık ve gerekse de teslis inancı sebebiyle Hristiyanların içine düştükleri bu durum zamanla müntesiplelerinin çoğunu etkilemiş olmaktadır. Kur'an da onların bu duruma dikkat çekmek suretiyle çoğunun fâsık olduğunu dile getirmektedir.

Ayetin indiği nüzul ortamı düşünüldüğünde ise dönemin Hristiyanları ruhbanlık uygulamasını hakkıyla yerine getirmedikleri gibi çoğunluğu Hz. Peygamber'e iman etmeye de yanaşmamışlardır. Dolayısıyla ayetteki "**Biz de içlerinden iman edenlere mükâfatlarını verdik. Fakat onların çoğu fâsık kim-**

⁵⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXIX, 474.

⁵⁶ İlgili ayetler ve detaylı bilgi için bkz. Gürkan, Salime Leyla, "Ruhban", *DİA*, 2008, XXXV, 204-205.

⁵⁷ Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, trc. Komisyon, İnsan yay, İstanbul 2002, VI, 139-140.

selerdir” ifadesi, Hz. Peygamber’e iman edenlere mükâfatlarını verdik ancak çoğunluğu fâsıktır yani ona iman etmezler⁵⁸ şeklinde anlaşılacağı gibi, fâsık kelimesinin anlamından hareketle onların, gelecekte de yoldan çıkmış durumlarını aynı şekilde sürdüreceklarının anlaşılması da mümkündür. Zira sonraki ayetlerde Hıristiyanların bu durumlarından, inananların ibret almasına yönelik bir uyarı ve ardından ehl-i kitaba hitaben, geldikleri durum sebebiyle Allah’ın lütfundan hiçbir şey elde edemeyeceklerine dair hatırlatma yapılmaktadır.⁵⁹

1.5. Haksız Yere Öldürme ve Aşırılık

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Âdem’in oğullarının Allah’a kurban sunmaları ve Kâbil’in, kardeşi Hâbil’i öldürmesi olayının anlatıldığı ayetlerin, Hz. Peygamber tarafından Yahudilere okunması emredilmektedir.⁶⁰ Taberî’ye göre ilgili ayetlerin Yahudilere okunmasının istenmesi, peygamberi ve ashabını öldürme planları yapan Yahudilere; zulmün, tuzak kurmanın, eziyet etmenin ve ahdi bozmanın akıbetinin ve cezasının hatırlatılması içindir.⁶¹ Bazı rivayetlerde öldürme hadisesi anlatılan iki kardeşin, Hz. Adem’in iki oğlu Hâbil ile Kâbil değil, Hz. Adem’in soyundan gelmekle beraber İsrailoğullarından iki kardeş oldukları söylenmiş,⁶² ancak bağlama uygun olmakla beraber bu görüş çok isabetli bulunmamıştır. Hz. Adem’in oğulları arasında geçen olayların zikredildiği ayetlerin ardından İsrailoğullarının çoğunun kan dökme ve günahları helal sayma konusunda aşırı gittiğine şu şekilde dikkat çekilmektedir:

Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitap’ta) şunu yazdık: “Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır. Andolsun ki, onlara resûllerimiz apaçık deliller (mucize ve ayetler) getirdiler. Ama onların çoğu

⁵⁸ Râzî, *Mefâtilu’l-ğayb*, XXIX, 474.

⁵⁹ Bkz. Hadîd, 57/28-29.

⁶⁰ Mâide, 5/27-31.

⁶¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, X, 201.

⁶² İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, I, 536.

bundan sonra da (hâlâ) yeryüzünde aşırı gitmektedir.⁶³

Ayette İsrailoğulları'nın kendilerine yapılan bütün uyarılara rağmen hem geçmiş dönemde, hem Hz. Peygamber döneminde hem de gelecekte aynı tavrı sergileyeceklerine ve özellikle haksız yere öldürme konusunda aşırı gideceklerine dair bir işaret yer almaktadır. İlgili ifadeler, hem nüzul döneminde peygamber ve inananlara dikkat etmeleri gerektiğine dair bir uyarı, hem de İsrailoğulları'na bir tehdit içermektedir. Bu da onların her dönemde sayısal çoğunluk olarak vahiy karşısında aynı refleksleri sergilediklerini göstermektedir. Hz. Peygamber döneminde de Medenî olan ve İsrailoğullarından bahseden ayetlerde onlara yönelik sürdürülen kınama ve eleştiriler bir süre sonra yerini, onların İslam'a girmeyeceklerine hatta Müslümanların, dinlerinden vazgeçip Yahudilere katılmasını belediklerine dair îmâlara bırakmıştır.⁶⁴ Buna göre Hz. Peygamber dönemi Yahudi toplumunun da aşırılık konusunda çoğunluk olarak nitelenmesinin tarihi malumatla uygunluk arz ettiği anlaşılmaktadır.

1.6. Azgınlık ve Küfür

Allah'a verdikleri söze sadık kalmamanın bir sonucu olarak, yıllar hatta asırlar süren sefalet dönemleri neticesinde Yahudilerin, kendilerini kurtaracak bir peygamber beklentisi devam etmiş ancak beledikleri peygamberin gelmemesi nedeniyle Allah hakkında uygun olmayan sözler sarf etmeye başlamışlardır.⁶⁵ Ayette onların bu tavrı kınanmaktadır:

Bir de Yahudiler, "Allah'ın eli bağlıdır" dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lanete uğrasınlar! Hayır, onun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. Andolsun, sana Rabbinden indirilen (Kur'an) onlardan çoğunun azgınlık ve küfrünü arttıracaktır. Biz onların arasına kıyamete kadar düşmanlık ve kin saldık. Her

⁶³ Mâide, 5/32.

⁶⁴ Câbirî, Muhammed Âbid, *Fehmu'l-Kur'ân-Siyer Eşliğinde Kur'ân'ı Anlamak*, trc. Muhammed Coşkun, Mana yay., İstanbul 2013, III, 64.

⁶⁵ Örneğin, Allah'ın fakir, kendilerinin zengin olduklarını söylemeleri ile ilgili ayet için bkz. Âl-i İmrân, 3/181.

ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. Allah bozguncuları sevmez.⁶⁶

Araplar lütufta bulunma ve vermeyi el ile tabir ediyor, cömert kişiyi de “eli açık” şeklinde ifade ediyorlardı. Yahudiler de “Allah’ın eli bağlıdır” sözüyle, kullara nimet verme konusunda Allah’a cimrilik ithamında bulunuyorlardı. Yine bu ayette de onların çoğunun bu konularda aşırı gidip azgınca davrandığına işaret edilmektedir. Allah’a inandığını iddia eden bir toplumun Allah hakkında bu şekilde ifadeler kullanması hem de fertlerin çoğunluğunun bu yanlışa dâhil olması elbette anlaşılır bir durum değildir. Buna göre ya onlar Allah hakkında kullandıkları bu ifadeyi cahilliklerinden söylemektedir ya da rivayetlerde zikredildiği gibi kendisine güvendikleri bir önderleri tarafından (Finhâs b. Âzûrâ) söylenmiştir ve kesret kelimesinin içerdiği manadan hareketle bu söz, toplumun çoğunluğuna nispet edilmiş olmaktadır.⁶⁷

Yahudi toplumlarında görülen bu tavır Hz. Peygamber dönemi Yahudileri için de geçerlidir. Dolayısıyla bu ayet aynı zamanda peygamber ve Müslümanlara bir hatırlatma ve tesellidir. Onların peygambere tabi olmayacaklarına ve atalarının sergiledikleri azgınlık ve küfrü onların da sergileyeceklerine dair bir bilgilendirme söz konusudur.⁶⁸ Yine ayete göre Kur’an’ın gelişi de onların karakterlerinde bir değişikliğe sebep olmayacaktır. İçlerinde inananlara karşı besledikleri kin ve hased sebebiyle Müslümanların zamanla güçlenmesi onların inanmasına vesile olmayacağı gibi azgınlıklarını ve inkârlarını da arttıracaktır. Benzer ifadelerin yer aldığı diğer bir ayet-i kerime de şöyledir:

De ki: “Ey Kitap ehli! Tevrat’ı, İncil’i ve Rabbinizden size indirilene (Kur’an’ı) uygulamadıkça hiçbir şey üzere değilsiniz.” Andolsun ki sana Rabbinden indirilen bu Kur’an onların çoğunun taş-

⁶⁶ Mâide, 5/64.

⁶⁷ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, VI, 249.

⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, X, 457.

kınlık ve küfrünü artıracaktır. Öyle ise o kâfirler toplumu için üzülme.⁶⁹

Bu ayette, önceki ayetten farklı olarak Yahudi ve Hıristiyanlar beraber zikredilmiş dolayısıyla çoğunluk ifadesiyle her iki grup da nitelendirilmiştir. Ayetin nüzûl sebebi olarak şu rivayet nakledilmektedir: “Yahudilerden Râfi ibn Hârise, Selâm ibn Miskîn, Mâlik ibnu’s-Sayf ve Râfi ibn Harmele Hz. Peygamber’in yanına gelip ona şöyle dediler: “Ey Muhammed, Sen, İbrahim milleti ve dini üzere olduğunu, bizim yanımızdaki Tevrat’a iman ettiğini söyleyip onun Allah’tan gelen bir hak olduğuna şahadet etmiyor musun?” dediler. Hz. Peygamber (s.a.s): “Evet öyledir. Fakat sizler sonradan birçok şeyler uydurdunuz, onda sizden alınmış olan misakı inkâr ettiniz, onda, (benim nübüvvetim ve vasıflarım gibi) insanlara açıklamakla emrolduğunuz şeyleri gizlediniz. Ben, sizin bu sonradan uydurup meydana getirdiklerinizden beriyim.” buyurdu. Onlar yine: “Biz, elbette yanımızda mevcut olanı alacağız. Hiç kuş-kumuz yok biz hak ve hidayet üzereyiz; sana iman edecek ve sana uyacak da değiliz.” dediler. Bunun üzerine yüce Allah bu ayeti indirdi.”⁷⁰

İslam’ın Yahudi ve Hıristiyanlara bakışını ve tavrını ortaya koyan bu ayet-i kerimedeki “Rabbinizden size indirileni” ifadesi Kur’an olarak yorumlandığında; ehl-i kitabın Hz. Muhammed’in peygamber olduğuna ve ona indirilen Kur’an’a inanimadıkça hidayet üzere olamayacakları açıktır.⁷¹ İlgili rivayete göre ise Hz. Peygamber’le görüşen Yahudi temsilcilerin ifadeleri, temsil ettikleri toplumun vahiy karşısında gösterdikleri tavrı açıkça göstermekte ve toplu bir inkâr sergilediklerini ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber ve Müslümanların Medine’ye hicretinden sonra Yahudi ve Hıristiyanlarla yoğun olarak başlayan ilişki-

⁶⁹ Mâide, 5/68.

⁷⁰ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, X, 473-474.

⁷¹ Derveze, *et-Tefsîru’l-hadis*, IX, 189. Bu manadaki diğer ayetler için bkz. Mâide, 5/13-16, 19, 65.

lerde Hz. Peygamber, bu din mensuplarına karşı oldukça yumuşak tavır sergilemiştir. Yanlışlarını hatırlatarak ve mektupları göndermek suretiyle onları İslam'a davet etmiş⁷² ve Medine vesikası ile haklarını koruma altına almıştır.⁷³ Buna rağmen vahye kulak verip İslam'ı kabul eden Yahudi sayısının azlığı hatta Abdullah b. Selâm, Sa'lebe b. Sa'ye, Esîd b. Sa'ye, Esed b. Ubeyd, Muhayrik, Meymûn b. Yâmin gibi birkaç isimle sınırlı olması⁷⁴ ve Yahudilerin Müslümanlar aleyhine yaptıkları mücadeleler,⁷⁵ Müslüman olan yirmi kadar Hıristiyanın zikredilmesi⁷⁶ ve davet çağrılarında ve mektuplarına verilen olumsuz cevaplar,⁷⁷ Hz. Muhammed dönemi Yahudi ve Hıristiyanlarının da menfî davranışlar konusunda çoğunluk olarak nitelenmesinin gerekçelerindedir.

1.7. Cezalandırılma

Yahudiler kendi tarihlerini Hz. İbrahim'le başlatmaktadır. Ancak Kur'an, Hz. İbrahim'in Yahudi ve Hıristiyan değil hanif bir Müslüman olduğunu söyler.⁷⁸ Dolayısıyla Yahudi tarihinin "İsrail" lakabıyla tanınan ve Hz. İbrahim'in torunu olan Yakup peygamberle başlatılması gerekir. Zira Yahudiler, bu nedenle İsrailoğulları olarak bilinmekte ve Kur'an'da da zaman zaman bu isimle kendilerine hitap edilmektedir. İsrailoğulları Kur'an'da, Hz. Musa dönemi Yahudileri,⁷⁹ birinci ve ikinci mabet dönemi (MÖ. 957-MS. 70) Yahudileri,⁸⁰ Hz. İsa'nın

⁷² Buhârî, Enbiya, 48, Megazi, 60; Müslim, Fedail, 143.

⁷³ Vesika ve ilgili haklar için bkz. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik el-Himyeri, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd., Beyrut ts. II,147-150.

⁷⁴ İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed el- Hâşimî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Beyrut 1960, III, 353.

⁷⁵ Mesela bkz. İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, III, 51, 199-200, 342-358; Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Ümeme ve'l-Mülûk*, Beyrut 1987, III, 91-95.

⁷⁶ İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, I, 391-392.

⁷⁷ Bkz. Fayda, Mustafa, "Hz. Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübahale", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Ankara II/1975, s. 144-147; Aydın, Mehmet, *Müslümanların Hıristiyanlığa Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Konya 1989, s. 27-30.

⁷⁸ Âl-i İmran, 3/67.

⁷⁹ A'raf, 7/138; Yunus, 10/88-90; İsrâ, 17/101.

⁸⁰ İsrâ, 17/4-7.

kavmi,⁸¹ Hz. Peygamber dönemi Medine Yahudileri ve din adamları,⁸² hakkında kullanılmıştır.

Allahü Teâlâ Yahudilere peygamberler göndermiş, onlardan söz almış ancak onlar peygamberleri yalanlamış ve öldürmüştür. Onlar yaptıklarına karşılık Allah'tan bir ceza ile karşılaşmayacaklarını düşünmüş ve ısrarla vahiy ve peygamber karşıtı tutumlarını sürdürmüşlerdir. Hatta tövbe ettikten sonra da eski durumlarına tekrar dönmüşler ve neticede gerçeği göremeyen körler ve hakkı işitmeyen sağırlar haline gelmişlerdir.⁸³ Ayette bu durum şu şekilde ifade edilmektedir:

(Bu yaptıklarında) bir bela olmayacağını sandılar da kör ve sağır kesildiler. Sonra (tövbe ettiler), Allah da onların tövbesini kabul etti. Sonra yine onların çoğu kör ve sağır kesildiler. Allah onların yaptıklarını hakkıyla görendir.⁸⁴

Ayette zikredilen Yahudi toplumunun Dâvud, Süleyman, Zekeriyâ, Yahya veya İsâ peygamberler döneminde yaşayan müntesipleri olduğunu düşünmek mümkündür. Hz. Mûsâ zamanında yaşayan ve buzağıyı ilah edinmek suretiyle vahiy karşısında kör ve sağır kesilen İsrailoğulları olabileceği gibi, Kur'an'ın indirildiği dönemde ve özellikle hicretten sonra Medine'de yaşayan Yahudi toplumunun Hz. Peygamber karşısında ortaya koydukları tavırları düşünüldüğünde onların kastedilmiş olması da mümkündür. Onların peygamberden, Allah'ı açıkça görme talebinde bulunmaları da kör ve sağır oldukları, hakkı ve hidayeti göremedikleri şeklinde yorumlanmıştır. Genel kanaat hakka ve hakikate kör ve sağır olmak şeklinde anlaşılmış olmasına rağmen bu ayette, İsrâ sûresinin 4-7. ayetlerinde anlatılan yanlışları⁸⁵ nedeniyle yaşadıkları iki büyük felâkete işaret edildiği de söylenmiştir.⁸⁶

Bu görüşlerden hangisi tercih edilirse edilsin, Yahudi top-

⁸¹ Âl-i İmran, 3/49; Mâide, 5/72; Zuhruf, 43/59; Saf, 61/6.

⁸² Şuarâ, 26/197; İsrâ, 17/101.

⁸³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, X, 478-479.

⁸⁴ Mâide, 5/71.

⁸⁵ Bkz. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XVII, 357 vd.

⁸⁶ Detaylı bilgi için bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XII, 407-408.

lumunun çoğunluğunun, tarih boyunca vahye karşı olumsuz tavır sergiledikleri ve muhalefet ettikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Bu tavır Allahü Teâlâ tarafından çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır. Ayette bütün fertlerinin aynı tavrı sergilediği şeklinde bir anlamayı bertaraf etmek için “**onların çoğu**” şeklinde ifade edilerek, aralarında hem önceki peygamberlere hem de Hz. Muhammed’e (a.s) inananların olduğuna işaret edilmiştir. Sonraki ayetlerde de Hıristiyanların içinde bulunduğu hatalar üzerinde durulmuştur.⁸⁷ Çoğunluk vurgusu yapılmamakla beraber, Meryem oğlu İsa’yı ilah kabul edenlerin kâfir oldukları bildirilmiştir. Aynı şekilde din adamlarının yanlış yönlendirmelerine ısrarla uyanların da pişman olacakları ancak bu pişmanlığın kendilerine fayda sağlamayacağı hatırlatılarak ahretteki cezalarına dikkat çekilmiştir.⁸⁸ Bir sonraki başlıkta ifade edileceği üzere din adamlarının bu iki ehli kitap toplumu üzerindeki büyük etkisi, fertlerin çoğunluğunun aynı yanlışlarda ortak olmasını da beraberinde getirmiştir.

1.8. Din Adamlarının Hataları

Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının çoğunluğunun kendi çıkarları uğruna dini alet ettiklerini ifade eden ayet-i kerime şöyledir:

Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden çoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah’ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.⁸⁹

Tefsirlerde, hahamların ve rahiplerin; hüküm vererek rüşvet alma, ilahi kitapları tahrif etme ve satma, bağışlanma vesilesi ve günah çıkarma karşılığı olarak bağış alma gibi istismar yöntemleriyle maddi güç elde ettikleri ifade edilmektedir.⁹⁰ Din adamlarından çoğunluk olarak bahsedilmesi, yine dini alet etmeyen haham ve rahiplerin de var olduğuna işaret olduğu

⁸⁷ Mâide, 5/72-75.

⁸⁸ Bakara, 2/165-167.

⁸⁹ Tevbe, 9/34.

⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIV, 216-217.

gibi önceki ayetlerde ifade edildiği üzere Yahudi ve Hıristiyan toplumun çoğu fertlerinde ortaya çıkan olumsuz davranışlarında, din adamlarının bu uygulamalarının da etkili olduğuna bir işaret olarak görülebilir. Zira Yahudi tarihinde Hz. Musa'dan sonra din adamları önemli roller üstlenmiş, Kral Davud dönemiyle birlikte dinî konularda rehberlik yapmaya yönelik özelliğini kaybetmiş, elde ettiği güç ve imtiyazlar neticesinde, zamanla siyasî ve sosyal statü sahibi olmuştur. Babil sürgünü sonrasında ise din adamları tarafından kutsal metinler yeniden yazılmış dinin özünden uzaklaşarak maddi ve şekilsel değerler öncelenir hale gelmiştir. Hukuk ve teoloji oluşturma yetkisini tamamen elinde bulunduran din adamlarının yorumları kutsal metnin bir parçası kabul edilmiştir. Yine din adamlarının kutsal varlıklar olarak kabul edilmesi hatta peygamberlerle olan mücadelesi de Yahudilikte gelinen noktayı tespit etme açısından dikkat çekicidir.⁹¹ Hz. Peygamber dönemindeki Yahudi din adamları içerisinde Tevrat'ın bildirdiği peygambere iman eden, sabırlı, yumuşak huylu ve cesur olanlar olmakla birlikte,⁹² çoğunluğunun ayette belirtilen menfî davranışları sergiledikleri söylenebilir.⁹³ Zira o dönemdeki Yahudi din adamları da zina cezası gibi Tevrat'ta olan bazı hükümleri gizlemek suretiyle bir nevi tahrif yapıyorlardı.⁹⁴ Hıristiyan din adamlarının da Kur'an'da eleştirildiği şekliyle teslis inancını devam ettirmeleri ve ruhban sınıfı vasıtasıyla yaptıkları dini istismarlar,⁹⁵ nüzul döneminde de devam eden uygulamalardır.

Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının zaman içerisinde kazandığı bu statü, onların insanlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olmalarını sağlamıştır. Pek çok ayette ehl-i kitap din adamlarının yanı sıra, müntesipleri de din adamlarının olumsuz yönlendirmelerinden etkilenmeleri sebebiyle eleştirilmekte

⁹¹ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Karlı, İbrahim Hilmi, "Kur'an'da Yahudi Din Adamlığı", *Milel ve Nihal*, 7 (1), 63-71.

⁹² Mesela bkz. Âl-i İmrân, 3/113-115.

⁹³ Bkz. Bakara, 2/42, 44, 75, 79, 97; Âl-i İmrân, 3/78, 181 ; Nisâ 4/46; Mâide, 5/13, 41, 78-79; A'râf, 7/169; Tevbe, 9/31; Cum'a, 62/5.

⁹⁴ Benzer değerlendirmeler için bkz. İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, VI, 200.

⁹⁵ Tevbe, 9/30; Mâide, 5/18; Hadid, 57/27.

ve ileride yaşayacakları pişmanlıkların kendilerine fayda sağlamayacağı ifade edilmektedir.⁹⁶ Bu nedenle Kur'an, çoğunun bu yanlışa ortak olduğunu ifade ederek hem ilgili din adamları hem de müntesiplerinin söylemleri konusunda uyarılarda bulunmaktadır.

Sonuç

Yukarıda zikredilen ayet-i kerimeler ve bu ayetlerde Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında kullanılan menfi çoğunluk nitelendirmelerinin, önceki ve sonraki dönem kitap ehli için de uygun oluşu, bu toplumların hem etnik köken hem de karakter olarak her dönemde benzer özellikler sergilediğini göstermektedir.

Yahudi ve Hıristiyan toplumunun vahiy karşısında gösterdiği bu karşıt tepkilerin, her dönemde aynı sonucu doğuracağı bilgisi, her şeyden önce peygamber ve dönemin Müslümanları için bir uyarı olduğu anlaşılmaktadır. Bu sayede Hz. Peygamber ve Müslümanlar, Medine'de başlayan yeni düzen içerisinde önemli bir aktör olan bu grupları daha iyi tanımış ve onlar karşısında nasıl bir tavır takınmaları gerektiğini de anlamış olacaktırlar.

Gerek tarihi malumat gerekse Kur'an'ın verdiği bilgiler dikkate alındığında özellikle Yahudi toplumunun geçmişteki müntesipleri gibi Hz. Peygamber dönemindekilerin de vahye karşı çıktıkları ve bu nedenle özellikle vahiy karşısındaki olumsuz tepkileri açısından çoğunluk olarak nitelendirildikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ın ilgili inanç mensuplarının çoğunluğu hakkındaki söylemi, onların tarihi süreç içerisinde peygamber ve kitap karşısında gösterdiği reflekslerin evrensel bir özelliğe sahip olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Yahudi ve Hıristiyanlık geleneğinde Allah'la kul arasındaki ilişkinin, özellikle din adamları eliyle farklılaştırıldığı, zamanla ruhbanlık adı altında ilâhî güçleri haiz bir din adamları sınıfının oluşturulduğu görülmektedir. Dini metinler üzerinde tahrif yapmak da dâhil her türlü yetkiyi elinde bulunduran

⁹⁶ Mesela bkz. Bakara, 2/165-167.

din adamları, halk üzerinde büyük bir etki oluşturmuş ve ilahi hükümlerde kendi çıkarları doğrultusunda yaptıkları değişiklikleri insanlara kabul ettirmede zorluk yaşamamışlardır. Neticе itibariyle halkın çoğunluğu tarafından kabul gören bu tahrif ve tağyir, ilgili toplumların zamanla dinin aslı hükümlerinden uzaklaşmalarını beraberinde getirmiştir. Zaten Kur'an'da eleştiri ve ikaz konusu yapılan bu karakterlere bakıldığında tamamının, vahye ve vahyin bildirdiklerine muhalefet şeklinde ortaya çıkan davranışlar olduğu görülecektir. Buna bağlı olarak Kur'an'da, "onların çoğu" ifadesi kullanılmış ve müntesiplerinin çoğunda, sayılan olumsuz karakterin görüldüğüne işaret edilmiştir.

Zikredilen ayetler ve Kur'an'da yer alan diğer söylemler göz önüne alındığında Yahudi ve Hıristiyanlara yönelik ifadelerin eleştiri ve tenkit ağırlıklı olduğu anlaşılmalıdır. Bu iki grup içerisinde her dönemdeki fert sayısı itibariyle azınlık da olsa ilâhî emirleri benimseyen ve vahyin belirlediği sınırlara riayet eden mensuplarının bulunduğu da anlaşılmaktadır. Buna göre Kur'an'ın bu iki toplumun çoğunluğu hakkındaki olumsuz değerlendirmelerinin haklılığı tarihi veriler ışığında⁹⁷ doğrulanmış olsa da ilgili toplumların sonraki müntesiplerini, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e inanma konusunda engelleyici kesin bir hüküm söz konusu değildir. Zira Kur'an, etnik kökeni veya bir gruba aidiyeti açısından değil, sergilenen karakterler açısından tenkit ve ikazlarda bulunmaktadır. Aynı ikaz, eleştiri ve tehditlerin Tevrat'ta da yer alması⁹⁸ bu bakış açısını doğrulamaktadır.

Bütün bunlardan hareketle ilgili ayetlerde geçen *ekser* lafzının Türkçeye çevirisinde kullanılan ve "çok sayıda olan" an-

⁹⁷ Özellikle Yahudilerin tarihi süreç içerisinde ortaya koydukları olumsuz karakter yapısı hakkında sosyo-psikolojik değerlendirme için bkz. Sayar, Süleyman, "Yahudi Karakteri (Tarihî ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9, Cilt: 9, 2000, ss. 307-324.

⁹⁸ Çıkış, 32/9-10; Sayılar, 14/11-12, 26-35; Tesniye, 9/6-8; 32/5-29; I.Kırallar, 9/6-9; 15/25-26; 16/19, 25-26; 17/7-23; II. Kırallar, 21/1-15; Yeremya, 7/32-34; 9/11-16, 20-22; 11/10-13; 15/5-7; 32/28-35; Hezekiel, 6/3-6; 23/1-18, 28-30; 26/1-39.

lamuna gelen *birçoğu* ifadesinin aslında vakıayı tam olarak ortaya koymadığı söylenebilir. Her ne kadar Yahudi ve Hıristiyan toplumlarının tamamı için aynı şey söylenemese de vahyin karşısında neredeyse toplu bir karşı çıkışı ifade etmek üzere ilgili lafzın *çoğu/çoğunluğu* şeklinde çevrilmesinin daha uygun olacağı görülmektedir.

İlgili din mensuplarının çoğunluğu hakkında Kur'an'da ortaya konulan bu tablo, geçmişte olduğu gibi gelecekte de dikkate alınması gereken mesajlar içermektedir. Bu çalışmada değinilen ayetler dışında aynı konudaki diğer ayetler incelenmediğinde⁹⁹ söz konusu mesajları daha net olarak görmek mümkündür.

Kaynaklar

Abdulkaki, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-müfrehes li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1420/2000.

Arslantaş, Nuh, "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-ibadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34 (2008/1), 55-92.

Aydın, Mehmet, *Müslümanların Hıristiyanlığa Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Konya 1989.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ths.

Câbirî, Muhammed Âbid, *Fehmu'l-Kur'ân-Siyer Eşliğinde Kur'ân'ı Anlamak*, trc. Muhammed Coşkun, Mana yay., İstanbul 2013.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, *es-Sihâh*, Dâru'l-ilmî li'l-melâyin, Beyrût 1990.

Çoruh, Hakan, *Kur'an'da Çoğunluğun Özellikleri*, (Yüksek Lisans), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-hadîs*, Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, Kâhire 1383.

Fayda, Mustafa, "Hz. Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla Görüş-

⁹⁹ Bkz. Bakara, 2/109, 120; Âl-i İmrân, 3/100; Nisâ, 4/44-45; Mâide, 5/51-57; Hadîd, 57/16.

- mesi ve Mübahale”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Ankara II/1975, s. 144-147.
- Gürkan, Salime Leyla, “Ruhban”, *DİA*, 2008, XXXV, 204-205.
- İbn Âşur, Muhammed et-Tahir, *et-Tahrîr ve't-tenwîr*, ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-neşr, Tunus 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak, *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1422.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman bin Muhammed bin İdris, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Esad Muhammed Tayyib, Mektebetü Nezar Mustafa el-Bâz, Suûd 1419
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1985.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik el-Himyerî, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd., Beyrut ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut 1414.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1422.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâşimî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Beyrut 1960.
- Karslı, İbrahim Hilmi, “Kur'an'da Yahudi Din Adamlığı”, *Milel ve Nihal*, 7 (1), 63-71.
- Kılınçlı, Sami, “Kur'an-ı Kerim'deki “Ekseru'n-Nâs” Lafzının Bağlam-ları ve Muhatapları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, sayı: 37, ss. 165-201.
- Kitâb-ı Mukaddes, *Eski ve Yeni Ahit, Tevrat, Zebur (Mezmurlar) Ve İncil*, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1997.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vülâtü Ehli's-sünne*, thk. Mecdî Baslum, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1426.
- Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, trc. Komisyon, İnsan yay, İstanbul 2002.

- Mukâtil, Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Ahmed Ferîd, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 2003.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ths.
- Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Mefâtilhu'l-ğayb-et-Tefsîru'l-kebîr*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut 1420.
- Sayar, Süleyman, "Yahudi Karakteri (Tarihî ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9, Cilt: 9, 2000, ss. 307-324.
- Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman, *Lübâbü'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl*, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut ths.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-risâle, y.y, 1420.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Ümeme ve'l-Mülûk*, Beyrut 1987.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed, *el-Câmiu's-Sahîh*, Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1964.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed, *Esbâbü'n-nüzûl*, thk, Kemal Besyûnî Zağlul, Beyrut 1411.

